

Araştırma Makalesi | Research Article

Azerbaycan'da Rus Zulmünün Bildiriş Gazetesi Sayfalarından Dünyaya Haykırışı; 'Solovki'de Gördüklerim'

The Outcry of Russian Persecution in Azerbaijan; "Things I Witness in Solovki" Article Series in Bildiriş

Mustafa İNCE (Assoc. Prof. Dr.)
Karabük University Türker İnanoğlu Faculty of Communication
Karabük/Türkiye
mustafaince@karabuk.edu.tr

Başvuru Tarihi | Date Received: 25.02.2022
Yayına Kabul Tarihi | Date Accepted: 15.05.2022
Yayınlanma Tarihi | Date Published: 22.07.2022
<https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1079009>

Öz

Tarihte kurulan ilk Türk Cumhuriyeti olan Azerbaycan Cumhuriyeti gerek ilk kurulduğu yıllarda gerekse de tekrar bağımsızlığını kazandığı dönemlerde ağır bedeller ödemek durumunda kalmıştır. Öyle ki, açlığa mahkûm bırakılmalarına, hapse atılmalarına, işkenceye maruz kalmalarına, hatta kurşuna dizilmelerine rağmen bağımsızlık dışında bir seçenek düşünmemişlerdir. Sovyet ihtilali sırasında söz vermelerine karşın Rus dışı halklara bağımsızlık hakkı tanımayan Ruslar, başta milli mücadeleyi sürdüren Azerbaycan Türkleri olmak üzere Rus dışı halklara acımasızca zulmetmişlerdir. Rus dışı halklara uygulanan bu zulmü dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla Azerbaycanlı aydınlar da birçok farklı yöntem kullanmışlardır. Söz konusu dönemde Rusya topraklarında yaşanan olayları yansıtan yayınlardan biri de Bildiriş gazetesidir. Gazetede yer alan 'Solovki'de Gördüklerim' başlıklı yazı dizisi ise o dönem verilen mücadeleyi, gayri Rus halklara uygulanan zulmü ve yaşanan acıları çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu çalışmada, başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere Rus dışı halkların, Sovyet ihtilali öncesinde ve sonrasında maruz kaldıkları zulmün Bildiriş gazetesinin tarafından dünya kamuoyuna ne şekilde duyurulmuş olduğunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında, Bildiriş gazetesinin ilgili sayıları elde edilmiş ve 'Solovki'de Gördüklerim' isimli yazı dizisi incelenerek Rus dışı halklara uygulanan zulüm değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bildiriş, Solovki, Azerbaycan, Milli Mücadele, Azerbaycan Türkleri.

Abstract

The Republic of Azerbaijan, the first republic of Turks established in history, had to pay heavy prices both in the first years of its establishment and in the periods when it regained its independence. So that even though they were condemned to starvation, imprisoned, tortured, and even get killed by a firing squad, they did not think of any alternative but independence. The Russians, who did not give the right of independence to non-Russian peoples despite their promise during the Soviet revolution, brutally persecuted non-Russian peoples, especially the Azerbaijani Turks, who continued the national struggle. Azerbaijani intellectuals also used many different methods to announce this persecution applied to non-Russian people to the world public opinion. One of the publications reflects the events that took place in Russia during the mentioned period in the Bildiriş newspaper. The series of articles titled "Things I Witness in Solovki" in the newspaper revealed the struggle at that time, the persecution of non-Russian peoples, and the suffering experienced. In this study, it is aimed to reveal how the non-Russian people, especially the Azerbaijani Turks, were exposed to world public opinion by Bildiriş newspaper before and after the Soviet revolution. Within the scope of the study, the relevant issues of the Bildiriş newspaper were obtained and the persecution of non-Russian people was evaluated by examining the article series called "Things I Witness in Solovki".

Keywords: Bildiriş, Solovki, Azerbaijan, National struggle, Azerbaijani Turks.

Giriş

Kuzeyde Rusya'ya, doğuda Hazar Denizi'ne, batıda Ermenistan'a, kuzeybatıda Gürcistan'a ve güneyde İran'a komşu olan Azerbaycan, şüphesiz Kafkasya'nın en önemli ülkelerinden birisidir ve yüzölçümü olarak da en büyük ülkesidir. Kültürel özellikleri, doğal güzellikleri ve zengin yeraltı kaynakları nedeniyle Azerbaycan, daima sömürgeci ülkelerin hedefinde olmuştur. Her açıdan kıymetli topraklara sahip olan Azerbaycan Cumhuriyeti, tarihi boyunca büyük zorluklarla karşılaşmış, çeşitli dönemlerde sömürgeci ve emperyalist devletlerin saldırılarına maruz kalmıştır.

Çok verimli toprakların yanı sıra doğal güzellikler ve kültürel miras özellikleri bakımından da oldukça zengin olan Azerbaycan'ın mazisi, bazen esaretle bazen de müstakil devlet kurmak suretiyle çok çetrefilli olmuştur (İnce, 2016a:12). Kimi zaman ikiye bölünen kimi zaman da başka ülkelerin asimile politikalarına maruz kalan Azerbaycan'ın etnik yapısında ise herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Farklı ulusların baskısı altında zulme uğrayan, sömürülen ve özünden koparılmaya çalışılan Azerbaycan halkı, bu zor koşullar altında dahi dil, din, gelenek, değerler, gibi toplumun birlik ve beraberliğini pekiştiren ve toplumun varlığı için hayati derecede önemli olan bu şuurunu kaybetmemiştir (Nalcıoğlu, 2004:40-50).

Milli şuurun diri tutulması elbette başlı başına bir mücadeleyi gerektirmektedir. Sürekli bir değişim yaşayan ve yeni hareketlerin şekillendirdiği dünyada, Azerbaycan da var olmak ve varlığını sürdürmek adına büyük çaba göstermiştir (Mehmetzade, 1991:160). Dünya genelinde kendini gösteren değişim, dönüşüm ve yenileşme hareketlerinin bir neticesi olarak ortaya çıkan Rus devrimleri sürecinde de bu durum aynı şekilde devam etmiştir (İnce, 2016b:12). Rusya topraklarında Rus harici birçok halk bulunmasına ve Rusların Ruslaştırma politikalarına rağmen, Azerbaycan haklı milli mücadelesiyle hep öne çıkmıştır. Zamanla Azerbaycan topraklarında meydana gelen iktisadi ve siyasi alanlardaki gelişmeler, aydınların eğitim alanındaki gayreti bu mücadelenin sonuç vermesinde önemli olmuş, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasının önünü açmıştır (Baykara, 1975:235-37).

Rusya'da şubat devrimi ile birlikte geçici hükümet göreve gelmiş ve pek çok konuda yeni kararlar almıştı. Bu kararlardan biri ve belki de en önemlisi Rusya topraklarında yaşayan tüm halklara yönelik milli ve inançlara yönelik uygulanan kısıtlamaların kaldırılması olmuştu. Bu karar Rusya topraklarında yaşayan Rus dışı halkları heyecanlandırmıştı. Rusya'da yaşayan, o zamana dek hakları yok sayılan ve pek çok şeyden mahrum bırakılan Türk halkları da diğer Rus dışı halklar gibi bir takım siyasi ve politik girişimlerde bulunmaya başlamışlardı (İnce, 2016b:27).

Azerbaycan millî mücadelesini sürdürmek için farklı (yöntemlerle) politik oluşumlar meydana getirilmişti. Bu maksatla Azerbaycan tarihinde kurulan en önemli partilerden birisi Müsavat Partisi idi. İleride Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin temellerini atacak olan bu parti, Türklerin Ruslarla eşit haklara sahip olması ve İslam dünyasının özgürlüğünü istiyordu. Bunu gerçekleştirmek maksadı ile dini, milli, sosyal ve kültürel konulardan oluşan karma sloganla bir program hazırlayıp İstanbul merkezli bir Türk birliği kurmayı arzuluyordu. Müsavat, bu amacını gerçekleştirmek için çar hükümetini de karşısına almadan Burjuvazi ve Aydınların katılımını sağlıyor ve giderek büyüyordu.

Şubat devrimiyle yıkılan monarşinin hemen sonrasında, Dr. Ağazade, Rüstembekov ve Kesmemedov kardeşlerin de aralarında bulunduğu kişiler tarafından Türk Âdem-i Merkeziyet Fırkası Gence'de kurulmuştu (Swietochowski, 1988:125).

Bolşevikler, herkesin eşit haklara sahip bulunacağını belirttikleri 1917 yılındaki beyannamede; Rusya Müslümanlarına, Kırım Tatarlarına, Kafkas ötesi Türkleri'ne Tatarlar ve Azerilere, Dağıstanlılar ve Kafkas Çeçenlerine, Volga boylarına seslenerek, Rus çarlığının zalimlerinceden zedelenen dini değerlere, camilere, minberlere, adetlere artık zarar gelmeyeceğini bildirmişti. Bundan böyle Rus dışı halkların milli ve medeni tüm hususi unsurlarını serbestçe tesis edebilecekleri açıklanmıştı (Saray, 2014:36).

Fakat Ruslar, bir süre sonra karşı bir politikayla Rus idarecilerinin Rus devrimleri sırasında söz vermiş olmalarına karşın bu sözlerinde durmamış ve hem Azerbaycan'ın hem de diğer Rus dışı halkların müstakil bir devlet olmalarına izin vermemişti. Rusların her türlü engellerine rağmen Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (ADC) 1918 yılının mayıs ayında kurulmuş ancak kısa bir süre sonra cebren ve hile ile yıkılmak durumunda kalmıştır (Veliyev, 2006:74). Bolşevikler, yaklaşık iki yıl süren bağımsızlık sürecinin ardından Milli mücadele için çaba gösterenleri yok etmeye yönelik çalışma başlattı (İnce, 2016b:13). Daha çok Çeka (Olağanüstü Hal Komisyonu-Çrezvıçaynaya Komissiya-) marifetiyle yürütülen bu imha çalışmaları neticesinde pek çok insan infaz edilmiş veya tutuklanmıştı.

Bolşevik Partisi Hükümeti yönetimi ele geçirir geçirmez, Azerbaycan'da aktif olan siyasi partileri, Bolşevik hükümetini tanımaya zorlamış, Hümnet, İttihad ve Halkçı Sosyalist Parti bu hükümeti desteklemiştir. Müsavat Partisi ise, 29 Nisan 1920'de toplanan olağanüstü Kongrede Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olarak kalmasını ve Rus Ordusunun Azerbaycan'ı terk etmesini şart koşarak muhalefette kalmıştır. Bolşevikler ile Ruslara muhalefet yönünde tavır sergileyen Müsavat partisi üyeleri uzun yıllar mücadeleye girişmiştir. Devrim karşıtı, anti Sovyet, komünist düşmanı gibi yaftalarla Bolşeviklerin onay vermediği her türlü oluşuma karşı baskı ve şiddet uygulanmaya başlanmış ve 1920 yılının eylül ve nisan ayları arasında önemli bir kısmını milli ideolojiyi savunanları oluşturduğu bin 308 kişi gözaltına alınmıştı. Aynı dönemde, sadece eylül ayında 421 kişi hapsedilmişti (Şimşir ve Attar, 2013:114).

ADC önderleri arasında yer alan ve Müsavat partisi üyelerinden Şefi Rüstembeyli, Fethali Han Hoylu, Mustafa Vekilli, Hasan Bey Ağayev gibi şahıslar Bolşevik baskısı ve takibi nedeniyle o zamanlar Sovyetlere dahi olmayan Gürcistan'a sığınmak durumunda kalmışlardır. Bu isimler Hasan Ağayev önderliğinde Gürcistan'da bir bildiri yayınlayarak Rusların çeşitli bahanelerle ve hile ile ADC 'ye son verdiğini kamuoyuna duyurmuşlardır. Bildiride ayrıca Rusların ve Kızıl Ordu Mensuplarının yaptığı talan, vahşet, soygundan bahsedilmiş ve bu duruma karşı koyanlarla kanlı çarpışmalara girişildiğine yer verilmiştir. Bildiride dünya ülkelerinin Rus zulmüne sessiz kalmaması ve Rus hükümetine tepki göstermeleri beklenmiştir (İbrahimli, 1996:101-2).

Bolşevikler ve onların kışkırttığı Ermeniler ilk ADC 'nin ileri gelenlerini tek tek katletmişler, Rusların Azerbaycan'ı istila etmesinden sonra Tiflis'e sığınan ve orada Azerbaycan davası için çalışan ilk başbakan Fethali Han Hoylu'yu Ermeni suikastçılar vurmuştur (Şimşir ve Attar, 2013:54).

Bağımsızlık için mücadele eden Azerbaycan Türkleri ve diğer Rus dışı halklardan pak çok kişi Solovki ve başka bölgelere (hapse veya sürgüne) gönderilmişti. Bu bölgelerden

biri olan Solovki, St. Petersburg'tan (Petrograd) yaklaşık 800 km kuzeyde, buzlu kuzey denizinin oluşturduğu ve Ruslar'ın "Akdeniz" dedikleri halicte bir grup adalardan (Gulag Takım adaları) ibarettir. Hadisenin cereyan ettiği zamanlarda, Rusya'nın muhtar Karelya Cumhuriyeti'ne bağlıdır (Geçer, 2018:545).

Rus işgalinden sonra dahi Azerbaycan milli mücadelesi devam etmiştir. Rusların bu mücadeleyi engelleme çabası giderek daha da şiddetlenen bir zulme dönüşmüş, mücadeleyi sürdürenler, sürdürme niyetinde olanlar ağır işkencelere maruz bırakılmışlardır (Swietochowski, 1988:245). Bir ulusun yaklaşık 70 yıl sürecek olan destansı var olma mücadelesi elbette Azerbaycan halkına ağır bedeller ödetmiştir. Azerbaycanlı aydınlar ise bu zulmün dünya kamuoyuna duyurulması için büyük çaba göstermiştir. Bu çabaların bir sonucu olarak Türkiye'de yayınlanan Bildiriş gazetesi konuyu derinlemesine işlemiştir. Gazetede, B. E. Ağaoğlu imzasıyla yayınlanan 'Solovki'de Gördüklerim isimli bölümde Rus zulmü, yazı dizisi olarak çarpıcı bir şekilde ele alınmıştır.

1. Azerbaycan Milli Mücadelesi ve Bildiriş Gazetesi

Bolşevikler, 1917'de yayınladıkları ve Rusya'da yaşayan Müslümanların, Kırım Tatarlarının, Türkistan Kırgızlarının, Tatarların ve Azerilerin, Kafkas ötesi Türklerin, Dağıstanlıların, Kafkaslı Çeçenlerin ve sair herkesin eşit haklara sahip olacağı; inançlarının, adetlerinin, milli ve medeni bütün müesseselerin hür olduğunu ilan ettikleri istiklal beyannamelerine rağmen, tüm Rus dışı halkları olduğu gibi Rusya topraklarında yaşayan Müslümanları ve Türkleri de kandırmışlardır. Bağımsızlık için mücadele verenlere ise baskı uygulamışlar, hapse atmışlar, sürgün etmişler ve hatta kurşunlamışlardır (Saray, 2014:36).

Millî mücadelenin Rusya topraklarında sürdürmesinin güç olduğunu anlayan bir kısım siyasi ve aydın mücadeleyi Türkiye'de devam ettirmiş ve burada birkaç gazete ve dergi yayınlamışlardır.

2 yılı aşkın bir süredir Türkiye'de (muhacerette) dağının ve parça parça halde bulunan Azerbaycan aydınları ve siyasileri Eski Cumhurbaşkanı Resulzade'nin gelmesi ile toparlandılar. Resulzade önce 1922'de Müsavat'ın Harici Ülke Bürosu'nu 1924'te ise Azerbaycan Milli Merkezi'ni faaliyete başlattı. Türkiye'de Ankara, İstanbul ve İzmir'in de aralarında bulunduğu pek çok şehirde, İran'da da Tahran, Tebriz vb. kentlerde bürolar açtı (Şimşir, 2013:29).

Azerbaycan'da Millî Mücadeleyi diri tutmak ve aynı zamanda Rus topraklarında bulunan Rus dışı halkların yaşadığı acıları dünyaya duyurmak amacıyla 1922 yılında İstanbul'da ilk olarak Yeni Kafkasya dergisi yayınlandı. 1927 yılına kadar on beş günde bir basılan dergi 94 sayı yayınlanabildi. Bu dergiden sonra Yeşil Yaprak, Azeri Türk, Odlu Yurt dergileri yine muhacirler tarafından yayınlandı. Nihayetinde bu dergiler de bir süre sonra yayın hayatlarına son verdiler (İbrahimli, 1996:119).

Türkiye'de Azerbaycan muhacereti tarafından yayınlanan ilk siyasi, sosyal ve toplumsal gazete olan Bildiriş gazetesi ise Mirza Bala Mehmetzade önderliğinde 7 Ağustos 1930'da yayınlanmıştır. Latin alfabeyle yayınlanan Bildiriş gazetesi, üçüncü hamur kâğıda 5 sütun ve 4 sayfa tek renk (siyah) olarak basılmaktaydı. Gazetenin isminin alt kısmında "Haftalık Siyasi Gazete" ibaresi yer alıyordu (İnce, 2016b:84).

Ruslar, diğer yayınlarda yaptıkları gibi Bildiriş'e de baskı uygulamışlardır. Bu durumun bir sonucu olarak da Bildiriş yazarları yazılarını bazen isimsiz, bazen kısaltmalı, bazen de rumuz kullanarak yazmışlardır. Bu nedenden dolayı gazetenin yazarları kesin olarak

bilinmemekle birlikte, M.E. Resulzade, M.B. Mehmetzade, Abdulkadir İnan, Kırmımlı Cafer Seyit Ahmet gibi isimler oldukları değerlendirilmektedir (İnce, 2016b:86-87).

1930 yılı ağustos ayından itibaren bu isimlerce yayınlanan Bildiriş gazetesi Azerbaycan muhaceretinin ilk haftalık siyasi gazetesidir. Başlangıçta gazetenin A. Kazımzade imtiyaz sahibi, Kemal Bey ise mesul müdürü iken 1931 Mayıs ile 1931 Ağustos'a kadar yayınlanan sayılarında B. Süleyman, mesul müdür, son iki sayıda ise Mirza Bala'dır (İnce, 2016b:87).

Haleddin İbrahimli gazetenin 1931 yılında sorumlu müdürü olarak görünen B. Süleyman ile Mirza Bala'nın aynı kişi olduğunu belirtmiş, iki imzanın da Mirza Bala Mehmetzade'ye ait olduğunu iddia etmiştir (İbrahimli, 1996:120). Ancak Ali Şamil Hüseyinoğlu, İbrahimli'nin aksine, B. Süleyman'ın Mirza Bala değil, Abdulkadir İnan olduğunu yazmıştır. Bizim kanaatimizce de "B. Süleyman" Türkiye'de bu ismi kullanan Abdulkadir İnan'dır. Bildiriş Gazetesinde görev alan yayıncı ve yazarlar çeşitlilik arz eder." (Anonim t.y.).

Yazdığı yazılarla dünya kamuoyunda ses getiren ve Mehmet Emin Resulzade'nin yakın dava arkadaşı olan M.B. Mehmetzade Azerbaycan davasının ve muhaceretin en önemli isimlerinden biriydi. 1898 'de Bakü'de dünyaya gelen Mehmetzade, hayatının sonuna kadar çok sayıda eser kaleme almış, Bildiriş aracılığıyla Rusya topraklarında yaşanan gelişmeleri dünya kamuoyuna aktarmıştır. Mirza Bala, Resulzade'nin idaresinde çıkan Açık Söz gazetesinde de yazmıştır. Burada milli medeniyet, edebiyat, matbuat, maarif, dil vb. problemlere yer verilen makaleleri yayınlanmıştır. Rusların 1920'de Azerbaycan'ı işgal etmesi sırasında Mirza Bala Mehmetzade gizli Müsavat Partisine gizli rehberlik yapmıştır (Veliyev, 2006).

1923'te Azerbaycan'dan ayrılmak durumunda kalan Mirza Bala İran'da gizlenmiş, burada da bazı siyasi faaliyetlere devam etmiştir. İstanbul'a geldikten sonra burada yayınlanan Yeni Kafkasya, Azeri Türk, Odlu Yurt dergilerinde ve Bildiriş gazetesinde çalışmıştır. Bildiriş'in mesul müdürlüğünü yapmış, hatta gazete onun mesul müdürlüğüyle yayın hayatına başlamıştır. Mirza Bala, Bildiriş'te "Mirza Bala" "M.B" gibi kısaltmalar ve imzalar kullanmıştır (İnce, 2016b:91). Bildiriş'in yayın hayatının sona ermesiyle birlikte pek çok muhaceret gibi Türkiye'den ayrılan Mirza Bala Mehmetzade, Avrupa'da pek çok eser yayınlamıştır (Sultanlı, 2007:191). 9 Mart 1959 yılında vefat eden Mirza Bala, kimi zaman Nuh oğlu, Azeri, M. B., "Daşdemir, Ali Kutlu, gibi imzalarla, kimi zaman da imzasız gazete, dergi ve ansiklopedilere makaleler yazmıştır. M. B. Mehmetzade'nin basılan kitaplarının sayısı 20 kadardır.

Bildiriş, yayınlandığı süre içerisinde Azerbaycan milli mücadelesinin canlı tutulması konusunda onlarca haber ve makalelere yer vermiştir. Üstelik Bildiriş 'te yayınlanan haber ve makalelerin büyük bir kısmı aynı zamanda Rusya'da, Avrupa'da ve dünyanın diğer yerlerinde yayınlanan dergi ve gazetelerde de yer almıştır. Sadece Azerbaycan topraklarında değil tüm Rusya coğrafyasında meydana gelen olayları dünyaya duyurmayı amaçlayan Bildiriş gazetesinde; "Azerbaycan'da", "Sovyet Rusya'sında", "Türkistan'da", "Ukrayna'da", "Rusya'da", "Başkırdistan 'da", "İran'da", "Türkiye dâhilinde", "Kafkasya'da", "Kırım'da", "Sovyetlerde", "Kazak Kırgız Elinde", "Edil-Ural elinde" şeklinde ana bölümler yer almaktaydı. Bildiriş gazetesi genel çerçeve olarak Azerbaycan milli mücadelesini ve Rusya topraklarında meydana gelen olayları ele alıyordu. Fakat bazı bölümlerde Azerbaycan milli mücadelesi derinlemesine irdelenerek konunun hem Azerbaycan Türkleri üzerinde hem de dünya kamuoyunda tesirli olması sağlanmaya çalışılmıştır (Veliyev, 2006:127). Bu bölümlerden biri de B. E. Ağaoğlu imzasıyla 2. ve 15. sayıları arasında yayınlanan, 'Solovki' de gördüklerim' bölümüdür. Bu bölümde Rusya topraklarında yaşanan acı ve

ıstırap, tüm çıplaklığıyla dünya kamuoyuna duyurulmaya çalışılmıştır. Bildiriş gazetesinin yayın ömrü kısa olmasına karşın dünya kamuoyunda büyük ses getirmiştir.

2. Araştırma

Bu araştırma, Bolşeviklerin (1917) Rus devrimi sonrasında Rusya topraklarında yaşayan başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere Rus dışı halklara uyguladıkları baskı ve zulümlerin Bildiriş gazetesi aracılığıyla (Solovki'de Gördüklerim bölümünde) dünya kamuoyuna ne şekilde duyurulmaya çalışıldığının ortaya konulmasını konu edinmektedir.

2.1. Araştırmanın Amacı, Önemi, Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere Rus dışı halkların, Sovyet ihtilali öncesinde ve sonrasında maruz kaldıkları zulmün Bildiriş gazetesin tarafından dünya kamuoyuna ne şekilde duyurulmuş olduğunu ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışma kapsamında Bildiriş gazetesinin (1930-1931 yılları arasında) yayımlanmış ilgili sayılar elde edilmiş ve B. E Ağaoğlu imzasıyla, gazetenin 2. ve 15. sayıları arasında (14 bölüm olarak) yayınlanan, 'Solovki'de Gördüklerim' isimli bölümler incelenerek betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma, toplumların geçmişte yaşadıkları bazı olayların daha iyi anlaşılması ve gelecekle ilgili alınacak kararlarda, atılacak adımlarda ve yapılacak çalışmalarda bu hususların göz önünde bulundurulması bakımından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, betimsel analiz tekniği yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, bazı olgu ve olayların özet olarak tespitinde ve sunulmasında sıklıkla kullanılan bir tekniktir. "Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde temel amaç, elde edilen bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır." (Özen ve Hendekçi, 2016:625).

2.2. Araştırmanın Varsayımları

Ruslar, Rus dışı halklara verdikleri sözlerden çok geçmeden vaz geçmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Rus dışı halkları umutlandıran yönetim kararlarının arkasında durmamış, bağımsızlık girişimlerini çeşitli şekillerde engellemeye çalışmışlardır. Bunda da başarılı olmuşlardır. Üstelik Rus dışı halklara bağımsızlık hakkı tanımayan Ruslar, bağımsızlık çalışmalarına katılanlara ve bunlara destek verenlere karşı çalışmalar yürütmüş, bu kişileri sürgün etmiş, işkence yapmış, hapse atmış kimi zamanda öldürmüş veya öldürtmüştü. Zulme dönüşen bu durumun dünya kamuoyunu duyurulması ve benzer uygulamaların son bulması için muhaceret yayını olan Bildiriş gazetesi de sayfalarında bu zulme sıklıkla yer vermişti. Özellikle 'Solovki' de Gördüklerim' yazı dizisi ile olayları çarpıcı bir şekilde okuyucularına duyurmaya çalışmıştır.

Çalışmada incelenen 'Solovki'de Gördüklerim' yazı dizisi ile Bildiriş'in bu konudaki çabası için varsayımlar şu şekilde belirlenmiştir:

- Ruslar, bağımsızlık yanlısı pek çok kişiyi Solovki, Bayıl, Kem gibi Rusya'nın farklı bölgelerinde hapsedmiş ve onlara eziyette bulunmuştur.
- Bildiriş, bu kişilerin yaşadığı eziyetleri, bizzat süreci yaşayanların/gözlemleyenlerin izlenimleriyle okuyuculara duyurmuştur.
- Bildiriş'in bu yayınları kamuoyunda yankı uyandırmıştır.

3. 'Solovki'de Gördüklerim' Yazı Dizisi (Bulgular)

1. Bölüm: 'Solovki' de Gördüklerim' yazı dizisinin ilki Bildiriş gazetesinin 2. sayısının 3. sayfasında '*Azeri gençliği ve istila*' başlığı altında ele alınmıştır. Yazıda (cumhuriyetin sonlandırılması kastedilerek) Rus kabusunun memleketin her tarafında büyük bir nefretle karşıladığı, memleketin her tarafında isyanların başladığı ve Azerbaycan istiklali için yapılan mücadelenin tarihin en şanlı bir sayfasını işgal ettiğine vurgu yapılmıştır. Bu mücadele esnasında Bolşeviklerin kadınlara, ihtiyarlara ve süt emen çocuklara bile aman vermediklerine değinilmiştir. Yazının devamında, Azeri gençliğinin bu mücadeleye -kayıtsız kalmayıp- omuz vererek 'Müsavat' etrafında birleştiğine de dikkat çekilmiştir.

Yazıda kamuoyunu etkilemek ve yapılan zulmün boyutlarını göz önüne sermek için "*bu grubun 'Çeka'da maruz kaldığı mezalimi tasvir etmeye hiçbir kalem muktedir olamaz. Bunların hürriyet ve istiklal uğrunda çektiklerinin Bolşevik Çeka'sını görmemiş olanlar katiyen tasavvur edemezler. Her gün onları demir çubuklarla bayılıncaya kadar döver, ayılttıktan sonra yine işkencelerine devam ederlerdi. Bundan sonra onları revolverle korkutur, kurşuna dizmek için götürür karanlık ve sulu bodrumlara kapatır, yemeksiz, susuz ve hamamsız bırakırlardı*" ifadelerine yer verilmiştir.

Yazı genel olarak değerlendirildiğinde, bir yandan Rusların çocuk, kadın, ihtiyar demeden acımasızca gerçekleştirdikleri zulümlere dikkat çekilmiş diğer yandan ise Azerbaycan halkının baskılara karşı topyekûn mukavemet gösterdiği ve bunun şanlı bir mücadele olduğu dile getirilmiştir. Yazıda -geçmişte- milli mücadeleye katılanların ve zulme uğrayanların isimlerine ve uğradıkları eziyetlerin boyutlarına da yer verilerek, duygularına hitap edilmek istenen gençliğin hem bilgilenmesi-bilinçlenmesi hem de mücadeleye daha da fazla gönül vermesi amaçlanmıştır.

Yazının son kısmında, gençliğin ilk kafilesinin büyük acılar çekerek bu mücadeleyi devam ettirdiğine dikkat çekilerek, bu mücadeleyi bugün de gençlerin devam ettirmesi gerektiğine vurgu yapılmış, "*Azerbaycan, bu Rusların ayakları altında inleyen Azerbaycan'ın kurtuluşu sizin elinizdedir. Şimalin en uzak köşesine gönderilmiş olan kardeşlerinizden ibret alın. Onlar vatan ve millet karşısında vazifelerini gördüler. Şimdi sıra sizindir...*" ifadelerine yer verilmişti (Ağaoğlu, 1930b).

2. Bölüm: Bildiriş gazetesinin 3. sayısında yer alan 2. bölümde, 'Nasıl çalışıyorduk, nasıl tevkif edildik' başlığı ile verilen yazı, orduya hitaben yazılmış bir beyanname ile başlıyor. Yazıda "*Azerbaycan'ın kahraman askerleri! Sizin vatanınız artık müstakil değildir. Siz artık Azerbaycan istiklalini ve Azerbaycan bayrağını müdafaa etmiyorsunuz. Sizin istiklal ve hürriyetiniz Rus ve Kızıl ordusunun çizmeleri altında inlemektedir. Onlar sizin vatanınızı istila, milletinizi esir ettiler. Azerbaycan'ın hakiki ve asıl askerleri olan kardeşleriniz, yüzlerle Azerbaycan için Karabağ ve Lenkeran isyanlarına can verirken ümit var idiler ki siz onlardan sonra Azerbaycan'ın namusunu ve şerefini müdafaa edebileceksiniz. Azerbaycan askerleri! Taşadığınız bayrak, Türk milletinin ebedi düşmanı ve vatanımızı istila eden yabancı bir kuvvetin bayrağıdır. Bırakınız o bayrağı, birkaç sene evveline kadar vatanımızın üzerinde yükselmiş olan üç renkli Azerbaycan bayrağını yükseltiniz.*" Bu ifadelerde, vatanın istila altında olduğu, istiklal ve hürriyetin Kızıl ordunun çizmeleri altında ezildiği, asıl müdafaa edilmesi gereken bayrağın Azerbaycan bayrağı olduğu şeklinde ifadelere yer verilerek özelde askerlerin, genelde ise Azerbaycan halkının hırslanarak direniş göstermesi amaçlanmıştır.

Yazının ikinci kısmında ise Rusya topraklarında yaşayan halkın yaşam ve çalışma koşullarının kötülüğüne ve milli mücadeleye devam edenlerin maruz kaldıkları işkencelere yer verilmiştir. Yazıda, 1925 yılında Azerbaycan Türklerinin günde 15 saate kadar köle gibi çalıştırıldığı ve buna rağmen kendi ihtiyaçlarını karşılayamadıkları anlatılmıştır. 1925 yılı nisan ayından eylüle kadar müthiş tevkifat yapıldığına, Solovki'ye götürülenler arasında yükseköğrenim gören grupların olduğuna değinilmiştir. Yazarın bizzat kendisinin de olduğu gruba yapılan işkenceler şu şekilde açıklanmıştır. *"Bu suretle bizim 'Çeka' hayatımız başlamıştı. Bodrum hayatı, ratıp, üfunetli zindanlarda günlerce ışıktan, havadan, yemekten hatta sudan bile mahrum bir cehennem hayatı başlamıştı."* Yazının devamında *"yedi aylık karanlık ve münferit zindan hayatında çektiğimiz işkenceler bizi insan şeklinden bile çıkarmıştı. Bu müddet zarfında o senelerin şahidi olduğum ben, çeka hayatının her içtimandan sonra onar, on beşer grup halinde mücahitlerin nasıl kurşuna dizilmek için getirildiklerini görmekte idim..."*

'Solovki'de gördüklerim' bölümünde yazılan ilk yazı gençlere yönelik (duygulara hitaben) yazılmış ve geçmişte yapılan direnişin 'şanlı' ve 'onur verici' olduğu vurgulanmış, mücadelenin devam ettirilmesi çağrısı yapılmıştı. İkinci yazının ise orduya ve askerlere hitaben yazıldığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu bölümde kaleme alınan yazıların rastgele değil, tamamen milli mücadele dinamiklerini harekete geçirme ve milli direnişi canlı tutma maksadıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu yazıların her ikisinde de 'vatan', 'istiklal', 'bayrak', 'kahramanlık' gibi ifadeler kullanılarak halkın milli duygularını harekete geçirci üslup ve tarzın benimsendiği görülmektedir (Ağaoğlu, 1930h).

3. Bölüm: Bildiriş gazetesinin dördüncü sayısında yer alan 'Solovki'de gördüklerim' yazı dizisinin 'Solovki'ye doğru' başlığıyla yayınlanan 3. bölümünde, Solovki'ye götürülen kahramanların etrafında toplanan köylülerin onlara ithafla *'Bize ümit veren siz ve sizin mücadelenizdir. Evlatlarımızın bu kahramanlıkları ile biz iftihar ederiz. Vatanımızın Rus istilasından balası için yaptığınız mücadeleyi bütün Azerbaycan halkı takdir etmektedir.'* Köylülerin bu sözlerinin Solovki'ye götürülenlere ümit ve cesaret verdiği belirtilen yazıda, köylülerin *'Sizden evvel giden kahraman gençliğe Azerbaycan köylüsünden selamlar götürün...'* diyerek ağladıklarına yer verilmiştir. İstasyona Solovki'ye götürülenleri uğurlamaya gelen, akraba, hemşeri, ahbap ve dostların dik ve dirayetli durarak katiyen ağlamadıklarının dile getirildiği yazıda, bu durumun annelerin ve kadınların dik duruşunun ve fedakarlığını ispatı olduğuna değinilmiştir. Yazının devamında Solovki'ye götürülmek üzere trene bindirilen kahramanların ise, istasyonda bulunanlara *'Biz aziz Azerbaycan'ımızı ve sizleri muvakkaten terk ediyoruz. Biz yine döneceğiz. Meyus olmayınız. Azerbaycan oğullarının kudretli elleri esaret zincirlerini mutlaka kıracak ve vatanımız üzerinde toplaşmış kara bulutları dağıtacaktır. Azerbaycan'a olan aşkımızı söndürecek ve bizi bu mukadder cidal yolundan alıkoyacak hiçbir kuvvet yoktur. Ne Solovki'ler ve ne de şimal denizinin buzlu adaları bizim azmimizi kıramaz. Biz gidiyoruz. Fakat bizi yenileri avez edecek... Ve Ruslar vatanımızı terk edinceye kadar mücadele devam edecektir.'* Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere yazının, istikbal uğurda fedakârlık eden ve zorluk çekenlere ümit ve cesaret vermek üzere kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

Yazının ana temasını, başta köylüler olmak üzere tüm Azerbaycan halkının Solovki'ye gönderilenleri kahraman olarak görmeleri ve onlara destek vermeleri oluşturmaktadır. Yazıda, bu desteğin, Rus zulmüne maruz kalan köylülerden gelmesinin ayrıca önemli oluşuna vurgu yapılmak istenmiştir. Çünkü Azerbaycan'da milli mücadelenin önemli bir ayağını da köylü direnişinin oluşturduğu bilinmektedir. Bu açıdan köylülerin, mücadeleye destek vermesi ve mücadeleyi sürdürenlerin yanında olduklarını göstermeleri,

mücadelenin diri tutulması ve mücadele fikrinin yaygınlaştırılması noktasında -kamuoyu oluşmasında ve kamuoyunun genişlemesinde- büyük etken oluşturacağı bilinmektedir. Bu maksatla kaleme alınan bu yazının gençlerden sonra köylülerin de bu direnişe daha fazla omuz verdiği düşüncesinin yayılması amaçlanmıştır (Ağaoğlu, 1930n).

4. Bölüm: Bildiriş gazetesinin beşinci sayısında yer alan 'Solovki'nin kapısında' başlığıyla diğer yazılara nazaran daha kısa bir yazıya yer verilmiştir. Yazı, Azerbaycanlı kahramanların Solovki'ye Kara Karga adı verilen kapalı, penceresiz makine olan ve Moskova'da kürek cezasına çarptırılan mahkûmlar için kullanılan trenle Gürcü milliyetçilerle birlikte getirildikleri ile başlamaktadır. İlk önce, Solovki'de, ilk kafileden olan bazı isimlerin yer aldığı bir karargâha yerleştirildiklerinin anlatıldığı yazıda *"Biz artık Sovyet menlazını teşkil eden Solovki cehenneminde menfa hayatına başlamıştık. Bu hayatı tasvir etmeden ve gördüklerimin, şahidi olduğum gayri insani vahşetleri kayda girişmeden ve Solovki'nin kendisi ile okuyucularımızı tanıştırmadan Solovki'nin Çarlık devrindeki vaziyetinden bir kadar bahsetmek isterim..."* ifadelerine yer verilmiş ve Solovki adasının geçmişte ne maksatla kullanıldığı okurlara aktarılmıştır.

Yazının devamında Bolşevikler ile çarlık yanlısı olanların mücadelesi anlatılmış, mevcut rejimi yıkmak ve devirmek isteyen ihtilal teşkilatları ile şiddetli ve amansız mücadele eden Rus çarlığı, ihtilal teşkilatlarına mensup olanları uzak şark vilayetlerine sürdüklerine yer verilmiştir. Yazıda, ihtilalden sonra Bolşeviklerin, Bolşevizm rejiminin herkese ve her milletten insana serbest yaşama hakkı tanıma vadinin tamamen fiyasko olduğunu ve bağımsızlık isteyenlerin işte bu meşhur adada tarifi mümkün olmayan işkencelere tabi tutulduğuna ve bu adanın adının boşuna "gider gelmez" diyarı olarak adlandırılmadığı ifade edilmiştir. Yazının son cümlesi ise 'şimdi bu daima kış, daima gece olan gider gelmez diyarını tasvir edelim' olmuştur (Ağaoğlu, 1930m).

5. Bölüm: Bildiriş gazetesinin altıncı sayısında yer alan 'Kem'de ilk günlerimiz' başlığı ve 'Bizi kamçılarla ağaç taşımaya sürdüler' alt başlığıyla yayınlanan yazı, 'Biz Solovki'nin kendisine gitmeden Kem karargâhında iki ay kalarak hayvanlar gibi kamçılanarak, günde 14-15 saat aç, susuz, buzlar ve karlar içinde çalışacakmışız... Umumiyetle kem Solovki'de ve kuzey kutbuna yakın mıntikalarda mahkûmiyetlerini bitirenler için son aylarını geçirecek bir yer olduğu gibi yeni mahkûmlar kalesine de menfa hayatına alışmak için bir mekteptir' ifadeleriyle başlamıştır. Yazıda, mahkûmların kem kasabasının 12 kilometre uzağında yer alan Murman demir yolunun en büyük istasyonlarından birine yerleştirildiği, bu yerin eskiden papazlar adası olduğu ve ihtilalden sonra ihtilal adası olarak adlandırıldığına değinilmiştir. Buraya yerleşen kafilenin 600 kişiden oluştuğu ve bölüklere ayrıldığı, Azerilerin de 20 kişilik bir bölüğe ayrıldığını ve burada daha önce (1924) senesinde gelmiş ve Solovki'de cezası bitmek üzere olan Azeri kardeşleriyle karşılaştığı belirtilmiştir. Yazıda, bu karşılaşma ile ilgili, *"Biz kucaklaştık öpüştük... ve ağlaştık... Bunlar mahkumiyetlerini bitirmiş son aylarını geçirmek üzere Solovki'den gelmişlerdi. Biz ise daha yolun başındaydık. Şimdiden tasavvur edebilirdik, ölenlerimiz, bu vahşi muamele ve vahşi iklime dayanamayıp ölenlerimiz bir tarafta, kalanlarımız ise ne hale düşeceklerini bu kardeşlerimizin simalarından öğrenebiliriz... Onlar o kadar değişmiş, o kadar solmuş, o kadar yıpranmışlardı ki... Buzlu cehennem bütünü dehşeti ve vahşetlerini çekmiş geçirmiş olan bu darülfünün gençliği birer ihtiyara benziyorlardı. Bu manzaranın bizlere icra etmiş olduğu tesir altında, karşımızda duran menfa hayatının bizde vücuda getireceği maddi manevi tahribat karşısında hepimizin içi dönmüştü. Kardeşlerimiz ise gülüyorlar, onlar vatandan soruyorlardı.*

-Gençliğin ruhu ne halde?.. Nasıl çalışıyor? Nasıl hazırlanıyorlar?.. Millî mücadele devam ediyor mu? Maarif ile hars arasındaki faaliyet artıyor mu?.. Bizden müspet cevaplar alınca yine kahkahalarla gülerken seviniyorlar. -İşte bunlar kâfi... Ötekileri unutunuz. Yalnız bir Azerbaycan'ı, onun zincirlerini kırmağa çalışan yorulmaz gençliği hatırlayınız dediler" ifadelerine yer verilmiştir. Yazının son kısmında ise burada kendilerine nasıl acımasızca davranıldığı detaylıca anlatılmıştır.

Vatan sevgisinin kişisel ıstırapı unutturduğunun dile getirilmeye çalışıldığı yazının bu bölümünde yer alan bu ifadelerle, bir yandan acı ve zulmün tüm boyutları gözler önüne serilmiş diğer yandan ise umut ve heyecanın devam etmesinin bu acıları unutturduğu vurgulanmaya çalışılmıştır (Ağaoğlu, 1930g).

6. Bölüm: Bildiriş gazetesinin yedinci sayısında yer alan 'Ölümler yüz yüze' başlığı ve 'Vücudumuzu zehirleyen yemekler... Günde 18-19 saatlik iş... Bir arkadaşımız şehit düştü...' alt başlığıyla verilen yazının girişinde, kafilenin bir üyesinin ağzından, adeta bütün Azerbaycan halkına hitap eden şu yer almıştı. *"Kardeşler! Azerbaycan'ın uğrunda, onun kurtuluşu, istiklali için, büyük ve parlak milli zafere kadar devam edecek bu muazzam mücadele namına biz menfa hayatının bütün mahrumiyetlerine, ıstıraplarına tahammül edeceğiz. Ölürsek büyük milli idealimizin yaşaması, tahakkuk etmesi için ölmüş oluruz. Yaşasın Azerbaycan!"* Bu konuşmanın etkisiyle mahkûmların büyük sevinç ve ruh yüksekliği içinde yatacakları yere gittikleri belirtilen yazıda, 200 kişinin ancak barınabileceği bir alanda 350 kişinin gayri insani koşullarda, tahta banklara yerleştirildiğine yer verilmiştir. Sabah beşte kaldırılan mahkûmların çoğuna, yemek ve çay alma sırası gelmediğinin dile getirildiği yazıda, mahkûmların bölükler halinde ağaç ve kereste imalathanesinde, ormanlarda, iskelelerde, istasyonlarda, bilhassa İngiliz ve Norveç gemilerine yüklemeye-boşaltma işlerinde çalıştırılmak üzere götürüldükleri hatta bazılarının orta asır barbarlığı gibi pazara götürülüp para karşılığı köylülere satıldığı dile getirilmiştir. Her mahkûmun belirli miktarda iç yapmak zorunda olduğunun belirtildiği yazıda, yemek olarak kokmuş balıklardan hazırlanmış çorba ve bazen ölmüş at etinden pişirilmiş yemeklerin mevcut olduğuna değinilmiştir. Yazıda yemeklerin nasıl yapıldığıyla ilgili olarak *"Kem mahkûmlar karargahının reisi o zaman Fedyankof namında birisi idi. Tam manası ile kan içen bir cellat olan bu komünist herkesten çok münevverlere karşı bir kin beslemekte, onlara yaptığı işkencelerden derin zevk duymakta idi. Onun emrinde kaç münevver Karelya oranlarında mahvedilmiştir. Bir gün at eti üzerinde meraklı bir hadise oldu. Yine ölmek üzere bulunan bir at kesilmiş ve etinden bir parça Fedyankof'a göstermişlerdir. Fedyankof bu eti tamamıyla muvafık görmüş, yemeklerin bu etten pişirilmesini emretmişti. Mutfakta pişirilirken ette kurtlar görülmüş bunun üzerine eti hastane doktoruna götürmüşler. Doktor bu etin pek zehirli olduğunu ve yemeğe sarf edilmesinin korkulu olacağını kaydederek atılmasını söylüyor. Fedyakof bundan haber duyunca rezaleti koparmıştı. Doktor Mamuni'ye müracaaten -Alçak! Ben bu et yarar dedikten sonra sen ne cesaretle yaramaz diye hüküm veriyorsun? Fedyakof'un emri ile doktoru vazifesinden alarak karanlık odaya oturtular be burada yedi gün yedi gece aç ve susuz tuttular..."* ifadelerine yer verilmiştir. Yazının son kısmında 3 gün aralıksız vapur boşaltma-yükleme işinde ve ormanda kereste işinde çalıştırıldıklarına ve bir arkadaşlarının ağaç altında kalmak suretiyle şehit olduğuna şahitlik ettiklerine yer verilmiştir. Yazıda kullanılan ifadeler değerlendirildiğinde iki temel husus dikkat çekmektedir. Birincisi, yazıda bütün bu mücadele ve mahrumiyetlerin istiklal mücadelesi olarak görülmesinin saklanılmaya çalışıldığı, ikincisi ise bu mücadelenin ne denli zor şartlar altında sürdürüldüğü bilincinin oluşturulmak istendiğine yönelik olduğu anlaşılmaktadır (Ağaoğlu, 1930i).

7. Bölüm: Bildiriş gazetesinin sekizinci sayısında yer alan 'Biz çıplak, hasta ve alil bir hale gelmiştik' başlığıyla yayınlanan yazı, "Menfa hayatımın ağır ve meşakkatli günleri birbirini takip ediyordu. Biz iki hafta olurdu ki hamama gitmek sırası bekliyorduk. Nihayet bu beklediğimiz büyük gün gelip yetişti. Bir gün akşam yoklamasından sonra 350 kişiden ibaret olan bölüğümüzü alıp hamama götürdüler. Bizi 100'er kişilik gruplara ayırdılar. Her grup on dakika yıkanıp çıkacaktı. Girdiğimiz banyo ancak 30-40 kişiyi alabilirdi. Mecburen bir kısmının yıkanmasını beklemek lazım idi. Kapı ağzında sıcak ve soğuk su almak için iki bilet veriyorlardı. İçeride her kişiye bir vedre sıcak, yarım vedre soğuk su veriyorlardı ki eski, dibi delik vedrelerde bu su da iki dakika bile durmuyordu. Biz daha yıkanmaya başlamadan 10 dakikanın tamam olduğunu belirten düdük haber veriyordu. Ve biz yıkanmadan çıkmaya mecbur olduk..." ifadeleriyle başlamış, hapisane şartlarının ne kadar ağır olduğunu gözler önüne sermiştir. Yazıda, bir aylık tecrübeyle, zulme uğramamak için yapılması gerekenleri az çok öğrendiklerinden bahsedilmiş ve mahkûmlara eziyetin ne boyutta olduğunu anlaşılmaması için ise "...her şeyden evvel tüfek dipçiklerinden, demir çubuklarından kamçılardan, geceyi sabaha kadar soğuk havada durmaktan ve karanlık karserlerden korunmak lazım idi..." ifadelerine yer verilmiştir. Çalışmaya mecali kalmayıp daha kolay işlerde çalıştırılmayı talep edenlerin, kasten kendini zayıf gösterdiği gerekçesiyle dövüldüğü, daha sonra onun karsere oturtulduğu ertesi gün ise 7-8 saat eksi 40-50 derece soğukta beklemeye mecbur bıraktıkları da yazıda yer almıştır. Bu şekilde ağır şerait altında az bir zamanda insan şeklini kaybetmeye başladıkları, saçlarının uzadığı yüzlerini tüy kapladığı ve yırtık elbiselerle yırtık ayakkabılarla, kamçılarla ve zalim tabiatla mücadele etmek durumunda kaldıkları da yine yazıda belirtilmiştir. Yazının son kısmında ise Kem kasabasında iki ay arkadaşlarıyla kaldıktan sonra ayrılmaya mecbur oldukları belirtilerek "...Bizi üç kısma ayırdılar, beni iki Azeri kardeşimle beraber adadan kaç kilometrede olan Rus-Norveç kereste şirketine gönderdiler. Burada dolu vapurları boşaltacak, ağaç kereste ile dolduracaktık. İkinci grubumuzu Solovki adasına gönderdiler. Üçüncü grup ise Kem'de kaldı. Bizim ayrılmamız pek heyecanlı olmuştu. Herkes yürekte bu ayrılığı yaşıyordu. Gözlerde yaş olarak; -İnşallah bir gün vatanda görüşürüz!.. Şarkısını okuyarak ayrıldık" ifadelerine yer verilmiştir (Ağaoğlu, 1930c).

8. Bölüm: Bildiriş gazetesinin dokuzuncu sayısında yer alan 'Papas adasına yeniden milliyetçi iki grup getirildi. Bu gruplar Azerbaycan'ın en münevver ve idealist oğullarından ibaretti.' başlığıyla yayınlanan yazıda, Azerbaycan'dan adaya gelen ve aralarında çok önemli şahsiyetlerin de bulunduğu (16 kişilik) isimlere yer verilmiştir. Yazıda 'Bu kahraman kardeşlerimizi Kem'de bulunan birinci grup ve bizim ikinci gruptan kalmış kardeşlerimiz istikbal etmişlerdir. Bu yeni kafileden az bir kısmı 5 seneye mahkûm edilmişti. Ekseriyeti ise bu vahşi ve zalim tabiatın kan içen Çekistlerin elinde on sene kürek hayatı geçirmeye mahkûm idiler. Daha yarım yıl olmayan mahkûmiyet hayatımızda bu ölüm ve işkence adasının ne demek olduğunu anlayan bizleri bu yeni kurbanlarımızın 10 seneyi nasıl geçireceklerini iyi biliyorduk." Bu ifadeler aslında Azerbaycanlı mücahitlerin bu adada 10 yıl hüküm giymenin çok daha ötesinde acı ve zorluklarla katlanmak zorunda kaldıklarını göstermektedir. Yazının devamında, Moskova'dan, önceki gruplardan bazı kimselerin şartlı olarak tahliye edilmesine yönelik bilgilerin geldiğine yer verilmiş, diğer (üçüncü) gruptakilerin şimal denizinin hiçbir zaman erimeyen, soğuk ve karanlıktan başka bir hususiyete malik olmayan adalara gönderileceği belirtilmiştir. Yazının devamında dördüncü gruptakilerin papas adasından 3 kilometre mesafede karantinada tutuldukları, karantinadan sonra onları sıraya dizip işe götürmek istedikleri zaman onların gitmekten imtina ettikleri ve Çekistlerin tehditlerine boyun eğmedikleri belirtilmiştir. Bu tutumlarından ötürü Azerbaycanlı kahramanların diğerlerinin itaatsizliğine örnek

teşkil edeceği gerekçesiyle Solovki'ye sevk edildikleri ifade edilmiştir. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Azerbaycanlılar ne koşulda olursa olsun zulme karşı çıkmayı, haksızlık ve zulüm karşısında dik dik durmayı sürdürdükleri anlaşılmaktadır (Ağaoğlu, 1930j).

9. Bölüm: Bildiriş gazetesinin onuncu sayısında yer alan 'Hürriyet ve istiklal kahramanlarının mezarı olan-Buzlu Cehennem- Solovki nedir ve neresidir?' başlığıyla ve 'Senede 9 ay kış, günde 20 saat gece' notuyla yayınlanan yazıda, Solovki adasının coğrafi ve fizikli özelliklerinin ele alınması amaçlanmıştır. Yazıda adanın siyasi ve fiziki özelliklerinden bahsedilmiş, kış mevsiminde günlerin son derece kısaldığı, gecelerin 19-20 saatten az, gündüzlerin 4-5 saatten fazla olmadığı, kışın denizin donmasından dolayı kara ile bağlantısının tamamen kesildiği belirtilmiştir. Solovki'de mahkûm bulunan kahramanların hangi şartlarda bu adada yaşam mücadelesi verdiklerinin bütün çarpıcılığıyla anlatıldığı yazıda *"Mahkûmların Solovki adasındaki hayatları Kem'dekinden farklı değildir. Aynı rejim, aynı iş, aynı hakaret, işkence, kamçı, tüfek dipçikleri, ufumetli ve ratip bodrumlar, kurtlu balık çorbaları, aynı fevkalade, 18-19 saatlik iş devam ediyor. Kem'den farklı olan bir şey varsa o da mahkûmların -40 derece soğukta çıplak ve yalın ayak denecek halde olmalarıdır"* ifadelerine yer verilmiştir. Bu bilgiler Azerbaycanlı yurtseverlerin vatan savunmasını için neleri göze aldıklarını, ne tür acılara göğüs gerdiklerini göstermektedir. Aslında bu yazıdan 'Solovki' dendiğinde bu kavramın arkasında nasıl bir acı ve ıstırapın yaşandığının anlaşılması gerektiği istenmektedir.

Yazının devamında işin acı tarafının, burada, Solovki'de ölümle karşı karşıya kalan kişilerin vatan için mücadele eden organize, bilinçli, donanımlı velhasıl nitelikli insanlardan oluşmasıydı. Burada ölümle yaşam arasında her gün gidip gelen mahkûmların birer vatansever kahramanlar oldukları şu satırlarla ifade edilmekteydi; *"bunlar hak, adalet, ilim aşığı insanlardı. Hayatlarını ilme, fenne, beşeriyete, mazlumlara vakfetmiş, hürriyet ve istiklalleri ellerinden alınmış, vatanları istila edilmiş, milletlerinin kurtuluşu için bütün hayatlarını, gençliklerini canlarını kurban etmiş, fedakâr insanlardır. Bunlar Sovyet cehenneminden milletlerini kurtarmak için çarpışan, milletlerine müstakil bir hayat, müstakil mevcudiyet ve medeniyet temin etmek isteyen profesörler, edipler, şairler, muharrirler, mühendisler, doktorlar, avukatlar, muallimler, zabitler, tacirler, köylüler ve amelelerdir."* Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere, milli mücadele için bedel ödeyenler arasında başta eğitimli aydınlar olmak üzere toplumun her kesiminden insanların var olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Yazının son kısmında, Solovki'ye Ukrayna'dan, Gürcistan'dan, Türkmenistan'dan, Kırım'dan, Kazan'dan ve Rusya'nın birçok bölgesinden buraya mahkûmların sevk edildiğine yer verilmiş, ancak en zor durumda olanların ise Azerbaycanlıların olduğu belirtilmiştir. Azerbaycan'ın buranın iklimine tam tezat oluşturduğu belirtilmiş bunun üzerine Çeka, bodrum, işkence, vahşet, açlık, kamçı vb. eklendiğine yer verilmiştir. Yazının son cümlesinde, geride gözü yaşlı analarını, evlatlarını, eşlerini bırakan kahramanların bu fedakârlıklarının boşuna olmadığı, Ruslara asla mağlup olmayacakları da dile getirilmiştir (Ağaoğlu, 1930d).

10. Bölüm: Bildiriş gazetesinin on birinci sayısında yer alan 'İcbari işlerin en mühimleri... Solovki'de orman işleri ve kereste hazırlığı' başlığıyla ve 'Ormanların bataklıklarında mahvolan 20 binlerce mahkûm' alt başlığıyla yayınlanan yazıda Solovki adasında mahkûmların ağır koşullarda acımasızca nasıl çalıştırıldıkları değinilmiş, Solovki'de bulunan mahkûmların yüzde 70'inin (yaklaşık 20.00 kişinin) bölükler halinde muhtelif ormanlarda amele olarak çalıştırıldığı belirtilmiştir. Mahkûmların bir kısmının da Kem

ile Uhta arasındaki 160 kilometrelik ve Kem ile Parendevo arasındaki 86 kilometrelik yolun yapımında çalıştırıldıkları, üstelik bu yolların bataklıkların içerisinden geçirilerek inşa edildiği, bu çalışma koşullarının çok ağır olduğu ve binlerce hayatın bu işlerde sönüp gittiği anlatılmıştır. Bu bilgilerden, Solovki'de bulunan mahkûmlara Rusların çok ağır işler yaptırılmak suretiyle adeta işkence ettikleri anlaşılmaktadır. Yazıda bu bilgilere yer verilerek, Solovki'de mahkûm olmanın aslında sıradan bir mahkûmiyetin ötesinde ağır bedeller ödetilen bir yer olduğunun okuyuculara vurgulanması amaçlanmıştır.

Mahkûmlara hangi mıntikalarda ne tür işler yaptırıldığına dair detayların aktarıldığı yazıda, hürriyet ve istiklal istemeleri sebebiyle ölüme mahkûm olan insanların emeklerinin nasıl mamule dönüştüğü ve buradan elde edilen paranın da gerçekte daha çok memleketi istila etmek, daha fazla milleti mahkûm ve esir etmek için kullanıldığına /kullanılacağına değinilmiştir. Mahkûmların ne şartlar altında köle gibi çalıştırıldığına tasvir edildiği yazıda, *"sabah saat 4'te nöbetçinin düdüğü herkesi yatağından kaldırıyor. Saat 5'e kadar herkes sırada durup yıkanacak, giyinecek, sıcak su alıp çay yapıp içecek ve tam 5'te yoklanmak için sıraya duracaktır. Yoklama saat 6'da biter. Saat altıda mahkûmlar ve saiti lazımevi götürerek askeri hissenin muhafazası altında yola çıkıyorlar. Yol bir saat sürer. Tam saat 7'de işe şuru olunuyor. İşte tam manası ile facia burada başlıyor. Katiyen balta vs. alet kullanmamış insanlar iki saatten sonra yoruluyor, eller kabarıyor, kollar artık çalışmıyor. Hâlbuki verilen 'derse' hazırlanmak lazımdır. Fakat 'ders' çok büyük ve mahkûmun kuvveti haricinde olduğundan 5 saat, 8 saat hatta 12 saat geçiyor, insanlar ise 'dersin' yarısını bile hazırlayamamışlar. Demir yoluna götürülecek materyallerin program yapılmış miktarı hazırlanmamış. Akşam saat 10'da mahkûmların sadece bir kısmı 'dersi' hazırlayabilmiştir. Ekseriyeti ise çalışmaktadır. İşini bitirenler onbaşından vesika alıyorlar. Bu yazı ile işleri biten mahkûmlar yemek alabiliyor, fakat yemeye başlayana kadar saat 12 oluyor. Mahkûm eğer doktora ihtiyaç duymuyorsa saat 1'de ancak yatağına girebiliyor."* Mahkûmların hangi koşullar altında köle gibi çalıştırıldıklarına yönelik bilgilerin detaylı olarak aktarıldığı bu yazıda, kahramanların milli mücadelenin devam etmesi uğruna nasıl bir çileye katlandıkları okuyuculara aktarılmaya çalışılmıştır (Ağaoğlu, 1930e).

11. Bölüm: Bildiriş gazetesinin on ikinci sayısında yer alan '-35, -40 derece soğukta donup ölen yarı çıplak insanlar' başlığıyla ve 'Tsinga ve tavuk körlüğü gibi şimal hastalıkları. Binlerce mahkûmu mahveden tifo salgını' alt başlığıyla yayınlanan bu yazıda da Solovki adasındaki mahkûmların baş etmek zorunda kaldıkları ağır koşullara ve bu koşullarının neticesinde yaşanan ölümler ve hastalıklara değinilmiştir. Yazıda, çalışma esnasında yüzlerce insanın yaralandığına, kazara yaralananlara 'kendi kendini yaraladı' iftirasının atıldığına, yaralananların tıbbi yardım verildikten sonra hemen ormana götürüldüğüne, elleri kolları, ayakları, bacakları yaralananların çalışmaya devam ettirildiğine yer verilmiştir. Bununla birlikte elleri ayakları donanların ve hastalıktan kırılanların sayısının hayli fazla olduğuna değinilmiş, bir günde 200 mahkûmun soğuktan donduğuna şahit olduklarına değinilmiştir.

"En korkunç belalardan biri de mahkûmlar arasında müthiş surette artan sari hastalıklar epidemisidir. Orman işleri sahasında hüküm ferman olan bataklıklardan en korkunçları tifo ile şimale mahsus 'Tsinga'dır. Tsinga, yemek iyi olmadığı ve organizmanın gerekli gıdayı alamadığı ve bu yüzden zayıf zayıf düştüğü zaman vücuda gelmektedir. Orman sahasında hâkim bulunan hastalıklardan biri de yine organizmanın zayıflığı ve bütün enerji ihtiyacının sarf edilmiş olması üzerine müstemit 'tavuk körlüğü' hastalığıdır." ifadelerine yer verilen yazıda okuyuculara gayri insani koşulların hüküm sürdüğü adada, mahkûmlardan pek çoğunun bilerek ölümün pençesine atıldığı duyurulmak istenmiştir. Diğer sayılarda

olduğu gibi bu sayıda da vatan uğruna mücadele edenlerin canlarını nasıl feda ettiklerinin kamuoyu tarafından ayrıntılı olarak bilinmesinin istendiği anlaşılmaktadır. Yazının son kısmında, son zamanlarda bu hastalıkların önlenmesine yönelik bazı tedbirler alınmak istenmesine karşın bir netice alınmadığına değinilmiştir (Ağaoğlu, 1930a).

12. Bölüm: Bildiriş gazetesinin on üçüncü sayısında yer alan yazı 'Solovki heyeti idaresi ile mahkûmların münasebetleri, kızıl neferler mahkûmları himaye etmeye başladılar' başlığıyla verilmiş, bu sayıda adanın fiziki koşullarından ziyade, adada yaşanan psikolojik baskıya yer verilerek, mahkûmların hem fiziki hem de psikolojik olarak işkenceye maruz kaldıkları okuyuculara aktarılmak istenmiştir. Yine bu yazıda bazı kızıl askerlerin sürgün edilenler hakkında gerçekleri öğrenince mahkûmları nasıl himaye ettiklerine yer verilmiştir. Yazının girişinde, GPU yöneticilerinin, kızıl askerlerin ve memurların hepsinin mahkûmlara müthiş ve tehlikeli bir düşmana bakar gibi baktıklarına, kızıl askerlerin siyasi derslerinde bu mahkûmlara karşı derin bir kin ve husumet gütmek sureti ile mahkûmları amele, köylü ve kızıl askerlerin azılı düşmanı olarak gösterdiklerine, bunlara -bu zavallı insanlara- karşı amansız davranmayı merhamet eseri göstermemeyi ve silahı daima hazır tutmayı tavsiye ettiklerine değinilmiştir. Ancak yine de bazı kızıl askerler amele mahkûmların maaşlarının artırılmasını istedikleri için, köylü mahkûmların mahsullerini zorla almaya çalışan hükumete vermedikleri için sürgüne gönderildiklerini öğrenince hayretlerini gizleyememişlerdi. Hatta bazı kızıl askerlerin -ödevini ikmal etmeyen- mahkûmları dövmeleri emredilmesine rağmen bu görevi ifa etmedikleri belirtilmiştir.

Yazıda bu durumun uzun sürmediğine yönelik olarak, *"Petrof'un kumandasında olan hususi Solovki alayı terhis olunarak Solovki'de mahkûm bulunan sabık GPU memurlarından ve hususi Solovki alayından kalma küçük zahitlerden müteşekkil yeni nezaret kumandası teşkil olundu. Bugünden itibaren nezaretçi çekistlerin bu vakte kadar görülmemiş, işitilmemiş zulümleri ve işkenceleri başladı. Mahkumların hayatı tahammül edilemeyecek bir hal aldı. Dövüyorlardı, sabaha kadar -40 derece ormanda kalmaya, donup ölmeye mecbur ediyorlardı"* ifadelerine yer verilmiştir. Yazıda, zaman zaman mahkumlara iyi davranma eğilimi gösteren bazı kızıl askerler mevcut olmuş olsa da bu durumun uzun sürmediği, işkence ve zulümlerin daha sonra artarak devam ettiği anlatılmaya çalışılmıştır. Yazının son kısmında ise bu işkenceye ön ayak olanların isimlerine yer verilmiştir (Ağaoğlu, 1930k).

13. Bölüm: Bildiriş gazetesinin on dördüncü sayısında yer alan yazı 'Karelya'nın yerli ahali ile mahkumların münasebetleri... Açlığa mahkûm olan Karelyalılar mahkumlardan intikam alıyorlar' başlığıyla verilmiş, yazıda mahkumların ormanda amele olarak çalıştırılmasının yerli halkın işsiz kalmasına neden olduğu ve bu durumun yerli halkta huzursuzluk meydana getirdiğine, hatta yerli halkın bir kısmının mahkumlara husumet beslediğine yönelik bilgilere yer verilmiştir. Rusların mahkumlara karşı tutumunun bazı sosyal ve toplumsal sorunlara da neden olduğunun gündeme getirilmesi ve okuyuculara aktarılması amaçlanmıştır. Konuyla ilgili *"Yerli ahalinin mahkumlara olan husumetleri o raddeye gelmiş ki Solovki'nin orman işlerinden veya menfa karargahlarından firara muvaffak olan mahkumları yakalayıp GPU 'ya teslim edip karşılığında iki çervou alıyorlar. Bu vaziyet GPU ve Uslon idaresinin işine çok geliyor. Çünkü bu şerait içinde mahkumların kaçıp Karelya haricine çıkmalarına ve Finlandiya hududuna yetişmelerine imkân yoktur"* ifadelerine yer verilmiştir. Yazının devamında mahkumların ormanlarda amele olarak çalıştırılmasının Karelya halkının iktisadi durumunu giderek zorlaştırdığına, bunun sonucunda yerli halkın mahkumlara adavetlerinin giderek şiddetlendiğine değinilmiştir.

Yazıda durumun böyle devam etmesi halinde Karelya halkının memleketlerini bırakıp Rusya'nın başka yerlerine göçmekten başka çareleri kalmayacağına değinilmiştir.

Yazının son kısmında *"İnsan kuvvetinin fevkinde olan ağır işler, vahşi bir rejim, mahkûmların maruz kaldıkları hakaret ve işkenceler, uzak şimalde olan kahramanları kendilerini müdafaaya vadar ediyor. Ve bu maksatla yegâne çarelerden olan açlık grevine müracaat ediyorlar. Ya ölmek ya da biraz da olsa durumlarını iyileştirmek. Açlık greviden işte beklenen budur. Solovki'de ilk açlık grevi 1924 senesinde Gürcü milliyetçileri ilan etmişlerdi. Gürcülerden sonra aynı yıl Azerbaycanlılar açlık grevi ilan ettiler. Vahşet, barbarlık, hakaret ve işkencelere karşı grev ilan eden bu kahramanlar Azerbaycan'dan Solovki'ye sürülmüş ilk grup idi."* Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Solovki adasında yaşanan insanlık dışı hadiselerle karşı farklı milletten insanlar ölümü göze alarak grev yapmaya mecbur bırakılmaktadır (Ağaoğlu, 1930f).

14. Bölüm: Bildiriş gazetesinin on beşinci sayısında yer alan ve bir önceki konunun devam niteliğinde olan yazı, 'Solovki'de açlık grevleri... Kahraman mücahitler zulme ve tahakküme hiçbir zaman boyun eğmiyor, daima isyan ediyor' başlığıyla verilmiş, kahramanların Solovki'de yaşadıklarının milli mücadeleyi bir parçası olarak görüldüğüne ve bağımsızlık mücadelesinin bu zor koşullarda dahi devam ettirildiğinin okuyuculara vurgulanması amaçlanmıştır. Yazıda Gürcüler, Azerbaycanlılardan sonra Ukraynalıların ve Rus anarşistlerin de açlık grevine gittiklerine değinilmiş, bu olaylardan sonra Gürcülerin muhtelif gruplara ayrılmasına karar verildiği, bu karara karşı tekrar 3 hafta süren açlık grevine başlamasının bir sonucu olarak Gürcü bir avukatın vefat ettiği ve GPU'nun bunun üzerine ise Gürcülerin tekrar bir araya gelmesine müsaade ettiği belirtilmiştir.

Açlık grevlerinin uzun bir süre devam ettiğinin belirtilmesine yönelik kaleme alınan bu yazının devamında *"1928 senesinde Azerbaycan'dan Solovki'ye 100 kurban daha getirildi. Bunların arasında, tabip, muallim, muharrir, mühendis, zabıt, darülfünun talebesi ve sabık Milli Azerbaycan Parlamentosu azalarından mühim simalar vardı. Solovki'de gördükleri vahşetleri katıyen tasavvur edemeyen ve GPU idaresinden kendilerine karşı insani ve medeni reftar talep eden bu grup 'ölüm açlığı' ilan etti. Bu grubun kati 'ölüm kararı' Solovki'de bulunan bütün Azeriler tarafından kabul olundu ve grev umumi bir şekil aldı. Grev tam 22 gün devam etti. İnsanlar acıdan bütün bütüne bir iskelete döndüler. Haklarında bir cüz'i tahfiyat yapıldıysa da bu açlık grevleri hiçbir şeyi değiştiremedi. Bilakis, Azerbaycan, Gürcü ve Ukrayna millet sevenlerinin bu inatla mukavemet ve mücadeleleri GPU idaresinde bunlar hakkında daha vahşice ve barbarcasına tedbirler almaya sevk ediyordu."* Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Solovki adasında bulunan her meslek ve sınıftan, her milletten yeni veya eski mahkûmların, koşulların çok ağır olması sebebiyle burada ölmekten başka çare bırakılmadığını adeta tescil ettiğini okuyucularına ve dünya kamuoyuna duyurmayı amaçlamıştır.

Yazının son kısmında *"Solovkideki cehennem hayatına bakmayarak kahraman mücahitleri büyük ve mukaddes mefkûre kuvveti, milliyet ve hürriyet insanı hiçbir zaman terk etmemiştir. Onlar, esir ve mahkûm vatanları üzerinde hürriyet ve istiklal güneşinin bir gün mutlaka doğacağına, kendileri görmeseler bile vatanda kalanların ve gelecek neslin bu hürriyeti mutlaka göreceklerine derin bir iman beslemektedirler"* ifadelerine yer verilmiş, bu maksatla milli mücadelenin diri tutulması amaçlanmıştır. Bu ifadelerle, bugün değilse bile mücadelenin bir gün mutlaka sonuç vereceğine olan inanç tüm dünyaya duyurulmaya çalışılmıştır.

Yazı *"Fertler ölür, cemiyet ve millet yaşar ve onunla beraber fertlerin taşıdıkları büyük mefkureler dahi daima berhayat kalır. Onlar katiyen ölmemişlerdir. Çünkü ona vücut olan millet sayılır. Ve sağ oldukça da Solovki'de verdiğimiz, vermekte olduğumuz ve vereceğimiz kurbanlarda layemut kahramanlardır. Onlar milletin kalbinde, hayalinde, ruhunda, tarihimizin her safhasında, edebiyatımızın satırlar arasında saz aşıklarının telleri arasında, memleketin her şehrinde, köyünde taşında, dağında ve ırmağında yaşayacaklardır. Ve geleceğin mutlaka mesut olacağına şüphe olmayan nesiller her yerde ve her an onları görecektir ve hürmetle diz çökerek onların mukaddes hatıraları önünde eğilecektir. Büyük, tarihi ve ebedi düşmanlarımızı 'hiçbir zaman unutmama' diye emredek ve bizi daima ayık bulundurmaya, dostumuzla düşmanlarımızı tefrik etmeye sevk edecek olan işte bu kahramanların şanlı kahramanlık destanları ile dolu büyük mücadelelerinin mukaddes hatırası olacaktır"* ifadeleri ile son bulmuştur (Ağaoğlu, 1930).

Sonuç

Rusların, kendilerine söz verilen bağımsızlıklarını kazanmak uğruna mücadele veren halklara karşı ne denli acımasız olduğunu bütün dünyanın görmesi, bu zulmün sona erdirilmesi umudunun yeşermesi açısından büyük önem taşıyordu. Bu bağlamda, Rusların, Azerbaycan milli mücadelesini sürdürenlere karşı ne kadar acımasız olduğunu Mirza Bala'nın ifadelerinden de anlamak mümkündür. Mirza Bala, işgal sonrasında Çeka'nın mahkemesiz olarak Azerbaycan'da milli mücadeleyi savunanlara yönelik yaptığı tevkif ve idamları şöyle anlatır; *"30 Nisan'dan 1920 senesinin sonuna kadar misafiri bulunduğum ve bir tesadüf eseri olarak kurtulabildiğim Bayıl'daki Bakü hapishanesi bir mezbahayı andırıyordu. Generaller, albaylar, yarbaylar, binbaşılar, yüzbaşılar, hatta onbaşılar ve neferler, profesörler, mebuslar, devlet adamları, muallimler, gazeteciler, muharrirler kafile kafile birbirini takiben siyasetgahi ziyaret ediyorlardı. Hepsi de hapishanenin deniz tarafındaki sokağında kurşuna diziliyordu. Bu şehitler kafilesi arasında işçiler daha çok ve daha mühim bir yer işgal etmekteydiler..."* (Mehmetzade, 1991:21). Bu tablonun zihinlere kazınması için hem Azerbaycan halkının bilinçlenmesi hem de dünya kamuoyunun bilgilendirilmesi gerekiyordu.

Bildiriş gazetesi genel anlamda Rusya topraklarında yaşanan olayları konu edinmesin karşın, gazetenin asıl amacının Azerbaycan'ın milli mücadelesinin sürdürülmesine katkı sağlamak olduğu, sürdürdüğü yayın politikasından anlaşılmaktadır. Gazete, milli mücadelenin topyekûn sürdürülmesi ve özellikle gençler tarafında sahiplenilmesi adına özel bölümlerle konuyu derinlemesine ele almıştır. Bu bağlamda B. E Ağaoğlu imzasıyla, gazetenin 2. ve 15. sayıları arasında (14 bölüm olarak) yayınlanan, 'Solovki'de Gördüklerim' bölümünde, Azerbaycan milli mücadele sürecinde yaşanan acıların bütün çıplaklığıyla dünya kamuoyuna aktarılması amaçlanmıştır.

Bu yazı dizisinde, Solovki'de yaşananlar detayıyla ele alınmış, çok çarpıcı bir üslupta yazılmıştır. Yazar (B.E Ağaoğlu), adada yaşananları birinci ağızdan kaleme alarak duyduklarını değil gördüklerini ve bizzat yaşadıklarını yazarak yaşanan olaylara ikna ve inandırıcılık kazandırmaya çalışmıştır. B.E. Ağaoğlu'nun, bu üslubu kullanarak yazılarının ve tasvirlerinin okuyucular üzerinde daha etkili olacağını düşündüğünü değerlendirmek mümkündür.

'Solovki'de Gördüklerim' bölümünde kaleme alınan yazılar, gençlerden askerlere, köylülerden işçilere aydınlardan talebelere varıncaya kadar toplumun her kesimine hitap eden bir içerikte ve üslupta yazılmıştır. Bu durum, mücadelenin toplumun her kesiminin katılımıyla sürdürülmesi ve halkın tamamının mücadeleye destek vermesi gerektiği

fikrini oluşturmak maksadı ile kaleme alındığını göstermektedir. Solovki'de gördüklerin bölümünde, Solovki'de bulunan mahkûmlara 'Azerbaycanlı kahramanlar' olarak yer verilmiş ve hemen hemen her yazıda Solovki'nin gayri insani koşullarından bahsedilmiştir. Bununla birlikte burada mahkûm olan Azerbaycanlıların her şeye rağmen asla ümitsizliğe düşmediği ve bu ıstıraplı vatan mücadelesinin bir parçası olarak gördükleri kamuoyuna aktarılmaya çalışılmıştır.

Yazılarda milli duyguları harekete geçirmek maksadıyla bazı kelimelerin kullanımına özen gösterildiği de anlaşılmaktadır. Özellikle *kahraman, istiklal, mücadele, bayrak, vatan*, gibi kelimelerin hemen hemen her yazıda ve onlarca kez kullanıldığı görülmüştür.

Gazetede yer alan yazılarda, olayların yaşandığı yerlerin etraflıca tasvir edilmesi, Rus (askeri) görevlilerin acımasız tutumları, olaya maruz kalanların (mahkumların) yaşadıkları ıstırapların detaylarıyla okuyucuya sunulmuş olması, konunun daha da çarpıcı bir biçimde gözler önüne serilmesine olanak sağlamıştır.

Üstelik Bildiriş yazarları, Bolşeviklerin, Sadece Azerbaycan Türklerine değil Rusya topraklarında yaşayan diğer bağımsızlık düşüncesinde olan halklara da yaptıkları baskıları ve onlara karşı takındıkları acımasız tutumları, korkusuzca haberleştirmiş, makaleye dönüştürmüş ve kamuoyuyla paylaşmışlardır. Bildiriş gazetesinin sayfalarına taşıdığı 'Solovki'de Gördüklerim' ve benzer yazıların dünya kamuoyunda ses getirdiği anlaşılmaktadır.

Azerbaycan'ın milli mücadelesini diri tutmak ve mücadeleye güç katmak maksadıyla büyük çaba gösteren Bildiriş yazarlarının bu çabası Rus yönetiminde büyük rahatsızlık oluşturmuştur. Pek çok komünist yönetici Türk hükümetine çağrı yaparak onlarla içte ve dışta mücadele edilmesini ve muhaceretin (muhacirlerin) ülkeden çıkarılmasını talep etmiştir (İnce, 2016b:153). Azerbaycan muhaceretinin kısa ömürlü ama etkili bir yayını olan Bildiriş gazetesi de bu ve benzer baskıların da etkisiyle diğer muhaceret yayınları gibi 1931, 10 Eylül'de yayınlanan son sayısı ile yayın hayatını noktalamıştır.

Oldukça zor koşullarda Azerbaycan milli mücadelesini sürdüren Azerbaycanlı aydınlar bu bağımsızlığın bir gün mutlaka kazanılacağından emin olarak bu çalışmalarını yürütüyorlardı. Yaklaşık 70 yıl süren bu mücadele nihayet 18 Ekim 1991 yılında Rusya'dan ayrılıp Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla nihai sonuca ulaşmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığının kazanılmasında elbette basın önemli bir etken olmuştur. Dönemin koşulların çerçevesinde değerlendirildiğinde en büyük güç konumunda bulunan basının bu gücünden Azerbaycanlı aydınlar ve muhaceret fazlasıyla faydalanmıştır. Muhaceretin bir yayını olan Bildiriş Gazetesi de bu bağımsızlığın kazanılmasında önemli rol oynamıştır.

Kaynakça

Ağaoğlu, B.E. 1930a. "-35, -40 derece soğukta donup ölen yarı çıplak insanlar". *Bildiriş Gazetesi*, 3.

Ağaoğlu, B.E. 1930b. "Azəri gençliğı ve istila". *Bildiriş Gazetesi*, 3.

Ağaoğlu, B.E. 1930c. "Biz çıplak, hasta ve alil bir hale gelmiştik". *Bildiriş Gazetesi*, 3.

Ağaoğlu, B.E. 1930d. "Hürriyet ve istiklal kahramanlarının mezarı olan-Buzlu Cehennem-Solovki nedir ve neresidir". *Bildiriş Gazetesi*, 3.

- Ağaoğlu, B.E. 1930e. "İcbari işlerin en mühimleri... Solovki'de orman işleri ve kereste hazırlığı". *Bildiriş Gazetesi*, 3.
- Ağaoğlu, B.E. 1930f. "Karelya'nın yerli ahalisi ile mahkumların münasebetleri... Açlığa mahkûm olan Kareyalılar mahkumlardan intikam alıyorlar". *Bildiriş Gazetesi*, 3.
- Ağaoğlu, B.E. 1930g. "Kem'de ilk günlerimiz". *Bildiriş Gazetesi*, 3.
- Ağaoğlu, B.E. 1930h. "Nasil çalışıyorduk, nasıl tevkif edildik." *Bildiriş Gazetesi*, 3.
- Ağaoğlu, B.E. 1930i. "Ölümler yüz yüze". *Bildiriş Gazetesi*, 3.
- Ağaoğlu, B.E. 1930j. "Papasa adasına yeniden milliyetçi iki grup getirildi. Bu gruplar Azerbaycan'ın en münevver ve idealist oğullarından ibaretti". *Bildiriş Gazetesi*, 3.
- Ağaoğlu, B.E. 1930k. "Solovki heyeti idaresi ile mahkumların münasebetleri, kızıl neferler mahkumları himaye etmeye başladılar". *Bildiriş Gazetesi*, 3.
- Ağaoğlu, B.E. 1930l. "Solovki'de açlık grevleri... Kahraman mücahitler zulme ve tahakküme hiçbir zaman boyun eğmiyor, daima isyan ediyor". *Bildiriş Gazetesi*, 3.
- Ağaoğlu, B.E. 1930m. "Solovki'nin kapısında". *Bildiriş Gazetesi*, 3.
- Ağaoğlu, B.E. 1930n. "Solovki'ye doğru". *Bildiriş Gazetesi*, 3.
- Anonim. t.y. "ali-shamil - Abdülkadir İnan ve muhacir Azerbaycan gazetesi "Bildiriş"". Geliş tarihi 25 Mart 2022 (<https://ali-shamil.tr.gg/Abd.ue.lkadir-%26%23304%3Bnan-ve-muhacir-Azerbaycan-gazetesi--h--h-Bildiri%26%23351%3Bh--h-.htm>).
- Baykara, H. 1975. *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi*. İstanbul: Azerbaycan Halk Yayınları.
- Geçer, Genç Osman. 2018. "1917 Sovyet İhtilali ve B. E. Ağaoğlu'nun Hatıralarında Solovki Menfasında Türkistan Mücahitleri". S. 930 içinde *100. YILINDA SOVYET İHTİLALİ VE TÜRK DÜNYASI*, editör Koç, Yunus ve Cengiz, Mikail. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- İbrahimli, H. 1996. *Azerbaycan Siyasi Muhacereti*. Bakü: İlim Yayınları.
- İnce, Mustafa. 2016a. "Azerbaycan Muhaceretinin Etkili Bir Yayını; Bildiriş Gazetesi (1930-1931)". *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6(2):545-58.
- İnce, Mustafa. 2016b. "Bolşevik Propagandasına Karşı Bir Uyarı Aracı: Bildiriş Gazetesi (1930-1931)". Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kiliçaslan, Emine, ve Gülsüm Çalışır. 2019. "Stratejik Siyasal İletişim Bağlamında Referandumlar 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu Twitter Analizi". *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8(2):468-84.
- Mehmetzade, Mirza Bala. 1991. *Milli Azerbaycan Hareketi*. Ankara: Azerbaycan Milli Kültür Derneği.
- Nalçioğlu, Belkıs Ulusoy. 2004. *Azerbaycan siyasi muhaceretinin İstanbul'daki basın etkinliklerinin, 1923-1931: kamuoyu oluşturmadaki rolü*. İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi.

- Özen, F. ve Hendekçi, E. 2016. "Türkiye'de Eğitim Denetimi Alanında 2005–2015 Yılları Arasında Yayımlanan Makale ve Tezlerin Betimsel Analizi". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 6(11):619-50.
- Saray, Mehmet. 2014. *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi (Ciltli)*. Türk Tarih Kurumu.
- Sultanlı, Vagif. 2007. *Azerbaycan Muhacerat Edebiyatı*. Avrupa Yakası Yayınları.
- Swietochowski, Tadeusz. 1988. *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı*. Bağlam Yayıncılık.
- Şimşir, Sebahattin, ve Aygün Attar. 2013. *Tarihten Günümüze Türkiye'de Yaşayan Azerbaycan Türkleri*. Berikan Yayınevi.
- Veliyev, Afgan. 2006. *Azerbaycan Siyasi Düşünce Tarihi ve Mirza Bala Mehmetzade 1898-1959*. Doğu Kütüphanesi.

The Outcry of Russian Persecution in Azerbaijan; “Things I Witness in Solovki” Article Series in Bildiriş

Mustafa İNCE (Assoc. Prof. Dr.)

Extended Abstract

The Republic of Azerbaijan, which has precious lands in every respect, has faced significant difficulties throughout its history and has been exposed to the attacks of colonialist and imperialist states in various periods. “The history of the people of Azerbaijan, which has a rich cultural and natural heritage, has always continued on this wide and very fertile geographical region, by following the flow of history, sometimes by establishing independent states and sometimes by falling into captivity.” (İnce, 2016:12). There was no change in the ethnic structure of Azerbaijani people, who were sometimes divided into two and sometimes exposed to the assimilation policies of other countries. The people of Azerbaijan, who were persecuted, exploited and tried to be separated from their essence under the pressure of different nations, always strive to have a substantial unity of language, religion, values, tradition, civilization, and society, even under these difficult conditions continued.

Keeping the national consciousness alive, of course, requires a struggle on its own. In a world that is constantly changing and shaped by new movements, Azerbaijan has made great efforts to exist and maintain its existence. This struggle continued during the Russian revolutions, which is one of the innovation and transformation movements that emerged in the world (İnce, 2016:12). Even though there are many non-Russian peoples on the territory of Russia, Azerbaijan has always come to the fore with its rightful national struggle. The developments in the economic and political fields that took place in the territory of Azerbaijan over time were significant in the outcome of this struggle, paving the way for the establishment of the Azerbaijan Republic. However, the Russians did not keep their promises and they did not allow Azerbaijan to become an independent state, even though the Russian administrators made promises during the Russian revolutions with a counter policy. “Despite all obstacles and intimidation, the Azerbaijani National Struggle gave results in May 1918, and the Azerbaijan Democratic Republic was established on May 28, 1918. After the independence process of Azerbaijan, which lasted for about 23 months, was ended by force and fraud, the Bolsheviks decided to destroy the National Struggle and those who continued this struggle. They have started work for this purpose.” (İnce, 2016:13).

Even after the Russian occupation, the Azerbaijani national struggle continued. The efforts of the Russians to prevent this struggle turned into increasingly violent persecution, and those who continued the struggle and those who intended to continue were subjected to severe torture. The epic struggle for the existence of a nation, which will last for about 70 years, has, of course, made the people of Azerbaijan pay a heavy price. To announce this persecution to the world public opinion, Azerbaijani intellectuals and politicians have used many different ways and methods. At the beginning of these methods was the printing press. One of the publications reflecting the events in Russia in the mentioned period is the Bildiriş newspaper. Bildiriş newspaper covered the issue in depth. In the section titled ‘What I See in Solovki’, published in the newspaper with the signature of B. E Ağaoğlu, the Russian persecution was dealt with strikingly as a series of articles. Although

Bildiriş continued its publication life for a short period, such as one year, it made quite a stir in public. The article series titled "What I Saw in Solovki" in the newspaper revealed the struggle, persecution, and suffering strikingly experienced at that time.

This study aims to try to reveal how the oppression of the Azerbaijani Turks before and after the Soviet revolution was announced to the world public opinion by the newspaper Bildiriş. Within the scope of the study, all the published issues (58 issues) of Bildiriş newspaper (between 1930 and 1931) were obtained and published between the 2nd and 15th issues of the newspaper (14 chapters) with the signature of B. E Ağaoğlu. The sections named "What I See in Solovki" were analyzed and analyzed with the method of discourse analysis. The study is essential in better understanding some of the events that societies have experienced in the past and taking considering these issues in the decisions to be taken about the future, the steps to be taken, and the studies to be done.

In this study, descriptive analysis technique method was used. Descriptive analysis is a technique that is frequently used in identifying and presenting some facts and events in summary. "Descriptive analysis is a type of qualitative data analysis that includes summarizing and interpreting data obtained by various data collection techniques according to predetermined themes. The main purpose of this type of analysis is to present the findings to the reader in a summarized and interpreted form (Kiliçaslan ve Çalışır, 2019:469-70).

The articles written in the 'What I Seen in Solovki' section are written in content and style that appeals to all segments of society, from youth to soldiers, from peasants to workers, from intellectuals to students. This shows that it was written with the aim of to create the idea that the struggle should be continued with the participation of all segments of the society and that all the people should support the struggle. In the section of what you saw in Solovki, the prisoners in Solovki are mentioned as 'Azerbaijani heroes', and the inhuman conditions of Solovki are mentioned in almost every article. However, it has been tried to convey to the public that the Azerbaijanis who were imprisoned here never fell into despair despite everything they saw this suffering as a part of the homeland struggle.

Keywords: Bildiriş, Solovki, Azerbaijan, National struggle, Azerbaijani Turks.

Bu makale **intihal tespit yazılımlarıyla** taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by **plagiarism detection softwares**. No plagiarism detected.

Bu çalışmada "**Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi**" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the "**Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive**" were followed.

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile **çıkar çatışması** bulunmamaktadır.

There is no **conflict of interest** with any institution or person within the scope of the study.